

dc_636_12

AKADÉMIAI DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉZISEK

Egy „epizód” Magyarország
és a római Szentszék kapcsolataiból

PÁZMÁNY PÉTER ESZTERGOMI
ÉRSEKI KINEVEZÉSE

(Mikropolitikai tanulmány)

TUSOR PÉTER

BUDAPEST

2013

dc_636_12

Az értekezés tárgya Pázmány Péter prímási kinevezése. A kora újkori magyar történelem egyik legnagyobb hatású makropolitikai tényének körülményeit, okait, céljait, összefüggését elmezi „mikropolitikai” megközelítésben, eseményeit rekonstruálja kritikai igényrel. A kérdés mintegy három évszázada áll a magyar historiográfia érdeklődésének homlokterében.

A disszertáció lényegi mondanivalója, a kutatás során elért fontosabb eredmények – a hasznosított források és az alkalmazott módszerek ismertetésének kíséretében – X pontban foglalhatók össze.

I.

Első helyen a narratívánkban csak érintőlegesen szereplő adatot kell megemlítenünk. Lodovico Ridolfi római Habsburg-ügyvivő 1615. január 10-ei jelentésének elejtett megjegyzése az eddig ismert egyetlen történeti bizonyíték arra, hogy Pázmány Péter elődjének, Forgách Ferencnek gyóntatója volt. Nem csupán udvarában tartózkodott, tanácsadója, jobb keze, titkainak tudója, ahogy az eddigi irodalom, illetve kánoni kivizsgálásának kortárs tanúi állították. Az 1607-től az esztergomi bíboros mellett tartózkodó Pázmány befolyása a magyar egyház irányítójára lelki vezetőként tehát meghatározóbb, mint korábban vélni lehetett. Így még inkább érthetővé válik a forgách-i konfrontatív konfesszionális politika fordulata, azaz gyóntatója stratégiájának megfelelően a belső katolikus felekezetiépítés középpontba állítása a bécsi béke, illetve az 1608. évi törvények realitásai mentén.

Pázmány a háttérből gyakorlatilag már 1607/08-tól a magyar katolicizmus irányítója, valódi „szürke”, pontosabban „fekete” „eminenciás”. Szerepében beilleszthető a korszak politikaformáló udvari gyóntatói sorába, akár egy Adam Contzen, Wilhelm Lamormain stb., vagy akár a Báthory Zsigmond külpolitikáját meghatározó Alfonso Carillo mellé. Azzal a lényeges különbséggel, hogy neki kivételes módon lehetősége nyílt átúlni a gyóntatószék másik oldalára is, és valódi eminenciásként folytathatta elképzelései megvalósítását. Ebben az összefüggésben a jezsuita rend (több okra visszavezethető) szembenállása kinevezésével árnyaltabbá válik. A Társaság magyarországi érdekei – lásd a majdani alapításokat – Pázmány előléptetésének támogatását kívánták volna, a rend előjárói azonban már-már irracionális módon ragaszkodtak szabályzatuk védelméhez, noha nem valószínű, hogy hozzájárulásuk magyar rendtársuk főpapi méltóságához láncreakciót indított volna el a professzus tagok körében. A Társaság spiritualitásában és befolyásának sokrétű érvényesítésében központi helyen álló gyóntatói feladatkör védelme: ez irányú integritásának őrzése világos, érthető mozzanat. Kiváltképpen azon koordináló szerep ismeretében, amely abban a terjedelmes, több ezer tétel számláló levelezésben érhető tetten, amelyet Muzio Vitelleschi generális folytatott a fontosabb jezsuita gyóntatókkal a harmincéves háború idején. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy Pázmány főpaként és politikusként közvetlenül képviselte és valósította meg azokat az antimachiavellista és utilitarista elképzeléseket, amelyeket Contzen csak a Miksa bajor fejedelemre gyakorolt ráhatással közvetetten, illetve írásban (*Politicorum Libri Decem*, 1620) tudott elérni, illetve megfogalmazni.

II.

A magyar katolikus egyházi és világi rendek Pázmány melletti fellépésének egyszemélyi vezetője, irányítója és lelke Hethesi Pethe László kamarai elnök volt. Beazonosítása fontos új eredmény. FRAKNÓI VILMOS éppen csak megemlíti TIMON SÁMUEL nyomán Forgách Zsigmond, Eszterházy, Homonnai között felsorolva, illetve személyes jó kapcsolatokról később megemlékezve még egyszer visszautal erre a szerepre: „és Pázmánynak érsekké neveztetésében Pethének is volt része” – írja. LUKÁCS LÁSZLÓ jezsuita történész, aki a vatikáni levéltárból idézi, közli a magyar katolikus rendeknek az érsekség betöltése érdekében és Pázmány személye mellett megfogalmazott szép emlékiratait, egyszer sem hozza a nevét.

LUKÁCS viszont FRAKNÓI széleskörű forrásismeretét is túlszárnyaló anyaggyűjtése révén már közelebbről és hangsúlyozottabban azonosítani tudta a prágai nunciussal 1615 decemberében megforduló magyar *gentiluomo* személyét Partinger Gáspár kamarai tanácsos személyében. Mi most már tudjuk, hogy Partinger ténylegesen hivatali főnöke, Pethe László megbízásából utazott Prágába, és nemcsak Pázmány mellett szóló írásbeli érveket, hanem Forgách hagyatékából értékes ajándékot is vitt magával Melchior Klesl, a császári Titkos Tanács elnökének meggyőzésére. A pápai nunciussal személyesen tárgyalt, levélben pedig közvetlenül a római Habsburg-küldképviselőhöz fordult Pázmány érdekében, amit a magyar rendiségnek a Habsburg-diplomáciát felhasználó, illetve azt támogató külpolitikai akciójaként értékelhetünk.

Pethe László kezdeményezése nem korlátozódott csupán 1615. november–decemberre, volt egy 1616. márciusi, a jezsuita oppozíciót hatástalanítani kívánó fellépése is. FRANKÓI figyelmét sem kerülte el, hogy Pethe annak a Kapy Annának volt a férje, akinek Pázmány 1606. évi *Imádságos könyvét* ajánlotta. Épp a mi korábbi közlésünkől ismert, hogy Kapy Annának a viszonya ennél jóval bensőségesebb volt a magyar jezsuitával. Pázmány tulajdonképpen lelki vezetője volt, és egyetlen pasztorációs, spirituális hangvételű személyes levele szerzetes korából éppen hozzá címezve maradt ránk (Bécs, 1611 augusztusa). A Magyar Kamara elnökének fellépése: a feltehetően általa megfogalmazott, az érsekség gyors betöltése és Pázmány mellett szóló emlékiratok, és hasonló tónusú 1616. márciusi levele mögött felsejlik Kapy Anna alakja, áttételesen pedig Pázmány pasztorációs körének a vallási kérdésekre férjeiknél nyilván fogékonyabb nőtagjai is.

Ugyancsak nem feledkezhetünk el Pázmány karizmatikus személyének, lelkipásztori ténykedésének, rendszeresen hallgatott prédikációinak közvetlen hatásáról az érseki kinevezése mellett megmozduló nemesség fellépésében. Lippay János, Madochány János, Cziráky Mózes, Kereszthury András, Pákay Benedek, Kittonicz János, Pathay István és Szombathelyi György valamennyien pozsonyi országos hivatalok tisztviselői, akik személyes pasztorálásnak állandó színterén tartózkodtak.

A Pázmány kinevezése érdekében II. Mátyáshoz, Kleslhez és a nunciushoz címzett iratokat aláíró, Partinger küldetése mögött álló főpapok és főurak szintén név szerint beazonosíthatóak. Telegdy János váradi, Pyber János pécsi, Lépes Bálint nyitrai, Almássy Pál váci, Majthényi László szerémi püspök és Pozsgai János aradi prépost. A főurak közül pedig Pethe László mellett Forgách Zsigmond, Czobor Mihály, Erdődy Kristóf, Pálffy István, valamint Bosnyák Tamás. A Pázmányhoz már az 1610-es években szorosabban kötődő arisztokrata kör azonban ennél tágabb volt. 1614/1615 fordulóján az elmaradhatatlan Pethe mellett Esterházy Miklós, Erdődy Tamás, Vegliai Horváth Gáspár és Johann von Prainer kérte V. Pált – eredeti tervek szerint Balásffy Tamás közvetítésével – a hazáját a Jézus Társaságban belüli problémák miatt kénytelen-kelletlen elhagyni tervező Pázmány visszaküldését Rómából Magyarországra.

III.

A kutatás által eddig használt források eredetiben történő, kritikai, fontosabb esetekben filológiai igényű újraolvasása, az ismert lelőhelyek, kötetek ismételt tüzetes áttanulmányozása, illetve számottevő újabb, latin és olasz nyelvű dokumentáció feltárása, a nemzetközi szakirodalom kiterjedtebb hasznosítása az eddigieknél részletesebb történeti rekonstrukciót tesz lehetővé. (Az értekezés kötetvégi apparátusa 20 – római/italiai, bécsi, csehországi és hazai/kárpát-medencei levéltár 63 fondját sorolja elő, a bibliográfia 253 tételt számlál, ebből mintegy 122 külföldi: német, angol, olasz, illetve latin, Magyarországon nem elhanyagolható részben fel nem lelhető kiadvány.)

A történeti rekonstrukció elvégzése során mindenképp tisztázni tudjuk, hogy Pázmánynak érseki kinevezése előtt miért kellett átlépnie egy másik szerzetesrendbe. Korábban úgy vélhettük: azért kellett egy másik rend tagjává lennie, mivel szabályzatuk és személyes ellenérzéseik miatt a jezsuiták ellenezték közvetlen érseki kinevezését. A páterek valóban körömszakadtukig opponálták világi papi karrierjének gondolatát (legékeőbb bizonyítéka ennek Ferdinand Alber *vicarius generalis* emlékirata 1615 nyarán), majd érseki kinevezését is, és mindvégig ragaszkodtak ehhez az álláspontjukhoz. Muzio Vitelleschi generális majd csakis így: egy másik rend irányában ad neki végül elbocsátót (*dimissorialis*) 1616 márciusában, igaz ekkor némileg már lemaradva az események menetétől.

Pázmány távoztában a Jézus Társaságból két szakasz különíthető el. Az első a szándék kinyilvánításától, 1615 áprilisától Forgách Ferenc prímás halálának időszakáig, 1615 októberéig / novemberéig tart. A Titkos Tanács elnöke, a saját egyházi klientúráját bővítő, a jezsuitákkal mind feszültebb viszonyban lévő Melchior Klesl bécsi püspök minden áron meg akarta akadályozni Pázmánynak előjárói által ismételt fontolóra vett eltávolítását Magyarországról. Kánonjogiilag aggályos megoldást szeretett volna elérni, mégpedig azt, hogy Pázmányt helyezték át a világi papság sorába. 1615. november 14-ei brevéjében V. Pál azonban csak úgy volt hajlandó mentesíteni őt jezsuita előjárói joghatósága alól, ha átlép egy másik rendbe. A brevében ugyanakkor egészen páratlan engedmények találhatók. Az átlépést Pázmány jezsuita előjárói engedélye nélkül is lebonyolíthatta, és már a *transitus* kezdetétől (miután kérésére az új rend befogadta) teljesen mentesülhetett korábbi rendje előjáróinak joghatósága alól. (Egy 1587-es korábbi példa esetében ennek lehetőségét az új rendben teendő örökfogadalomhoz kötötték.) A döntés már az 1615. október 3-ai pápai audiencián megszületett.

A második szakasz 1616. február/március/áprilisig húzódik. Az első pápai brevét ugyanis nem hajtják végre, Rómában folytatódnak a Habsburg-diplomácia erőfeszítései. A cél továbbra is az, hogy Pázmány „legyen szabad a Tár-

saságtól” („*essere libero dalla Compagnia*”), most már kifejezetten és egyre határozottabban az esztergomi érseki kinevezés összefüggésében. Lodovico Ridolfi császári ügyvivő már korábban, 1615. október 3-ai levelében javasolta, hogy Pázmánynak adományozzanak egy egyházi javadalmat, úgy könnyebben célt lehet érni a Kúriánál. A korabeli szemlélet szerint ugyanis a jezsuitáknál a főpapi tisztség el nem fogadásának kötelezettsége csupán a 4. *votumot* kiegészítő, egyszerű fogadalom volt. A pápa könnyedén diszpenzállhatta volna alóla, illetve meg is parancsolhatta volna Pázmánynak – mint előtte Toledo Herrerának, Roberto Bellarminónak –, hogy fogadja el a prelatúrát. Nem ez történt, ami különösen érthetetlen annak fényében, hogy a Kúria 1616. december közepére/végére már egyértelműen Pázmány érseki utódlása mellett tette le a voksát. A Társaságnak ugyanakkor sokkal jobban prejudikált az 1615. november 14-ei breve azon kitétele – ami 1616. március 5-én megerősítésre került –, hogy Pázmány előjárói engedélye nélkül (bár kérte és nem kapta meg) átmehet egy másik rendbe, mintha a pápa csupán diszpenzája egyszerű fogadalmától, netán parancsot (*praeceptum*) ad a rendi *Institutió*val összhangban. A Jézus Társaság ellenállása tehát nem lehet teljes és elégséges magyarázat az átlépésre. Ráadásul a szerzetesrendek belső szabályai már akkor is tiltották a 40 év feletti jelöltek befogadását, még inkább pedig átlépését más szerzetesközösségből. Az alkalmazott megoldással nemcsak a jezsuiták, hanem egy másik pápailag elismert, kiváltságolt rend státútumainak is derogni kellett.

Nyilvánvaló tehát: annak, hogy Pázmány útjának az érseki székbe egy másik szerzetesrenden keresztül kellett vezetnie, nem a Jézus Társaság ellenállása volt a valódi oka. Az „*essere libero dalla compagnia*” forrásokban feltűnő *Leitmotiv*a arra utal, hogy az érseki kinevezéshez meg kellett szüntetni Pázmány jezsuita „karakterét”. Kitapintható, hogy valami miatt nem elegendő, hogy V. Pál diszpenzájon a kiegészítő fogadalom alól, netán parancsot adjon. A jezsuitaságot kell megszüntetni, itt található a lényegi mozzanat. Ugyanakkor ünnepélyes örökfogadalom alóli felmentés megadásával a korabeli felfogás szerint a pápa is aggályosan cselekedett volna! Az átlépés egy másik szerzetesrendbe volt az a legkisebb közös többszörös, ami nem jelentette a szerzetesi életállapot súlyos megsértését, egyúttal alkalmas volt arra, hogy – akár átmenetileg (!), akár véglegesen – Pázmányt ne tekinthessék a Jézus Társaság tagjának. Mi állt a háttérben? Miért nem lehet Pázmány jezsuitaként esztergomi érsek, miért kell egy bonyolult, tekervényes utat választani?

A válasz nagyon egyszerű, mégsem jött rá eddig soha senki. A magyarázatot nem a kánonjog, hanem a világi jog, a magyar törvények adják. Mégpedig egy nagyon jól ismert paragrafus. A bécsi béke idevágó cikkét megerősítő, meglehetősen rövid 8. (koronázás előtti) cikkely. Mindössze így hangzik: „A nyolcadikra nézve: Ez a cikkely is a jezsuitákról, szintén érvényben marad: 1. § Tudniillik: hogy ezeknek Magyarországon semmi állandó fekvő jószáguk és birtokjoguk ne lehessen”. A paragrafus elsődleges értelmezése a szakirodalomban az intézményalapítás ellehetetlenítése. Erre azonban nem volt alkalmas, amit a nagyszombati és homonnai kollégium ekkortájt megvalósuló létrehozása elégségesen bizonyít. Sokkal fontosabb a javadalomképtelenség kimondása, a kizárás a feudális rendből: a birtokképtelen jezsuiták Magyarországon nem lehetnek tagjai a *status ecclesiasticus*nak. A törvénnyel rendi alkotmányon, politikai érdekérvényesítésen kívülre került úgy a Társaság, mint egyes tagjai. Az ország első és rendi/politikai szempontból legfontosabb egyházi javadalma pedig tudvalevőleg nem volt más, mint az esztergomi érsekség. Emiatt nem lehetett Pázmány jezsuitaként esztergomi érsek! A problémáról a római császári ügyvivő 1616. február 20-ai jelentésében világosan ír. Egyáltalán nem ellentmondás, hogy pápai intézkedés kellett a protestáns ellenállás kivédésére. Kánonjog és világi jog kölcsönhatása más téren is megfigyelhető. Püspök például csak akkor szavazhatott a magyar diétán, ha megkapta pápai bulláit és felszentelték.

Pázmány Péter a primási székhez vezető útján a szomaszka rendi kitérőre tehát elsősorban és alapvetően a protestáns rendek győzelmét rögzítő bécsi béke nyomán az 1608. évi magyar országgyűlésen hozott jezsuita-ellenes törvény (koronázás előtti 8. tc.) miatt kényszerült, és csupán másodlagosan a kánonjogi szempontok miatt. Utóbbiak terén sem csupán a jezsuita rend belső szabályai, tiltásai, érdekei voltak irányadók V. Pál számára (vö. az 1615. november 14-ei breve páratlan engedményeit), hanem szerepet játszott a szerzetesi eszmény megóvása is, illetve a rendi életforma főként Itáliában társadalmilag fontos védelme, továbbá egyházfői hatalmának korlátozott volta a szerzetesi örökfogadalom vonatkozásában.

IV.

Hogyan és meddig lett Pázmány egy másik rend, a szomaszkák tagja? A kérdésnek PRAY Györgytől kezdve régi és rangos historiográfiája van. A megválaszolásnak a történeti jelentőségen túlmutatóan ezért szentelünk nagyobb teret.

Az eddigi kutatás alapvetően kétféleképpen vélekedett. Az egyik álláspont szerint Pázmány formálisan átlépett a szomaszkákhoz, ám a rá rótt kötelezettség ellenére nem tett náluk örökfogadalmat, és jogilag, szívében jezsuita ma-

radt haláláig. Mivel nem járt el teljesen szabályosan, 1625-ben levélben fordult Vitelleschi generálishoz, aki azonban ekkor már nem tartott szükségesnek jogi megoldást. Eleendőnek ítélte a probléma *in foro conscientiae* rendezését. Pázmány 1625. december 11-ei levelében maga írja, hogy a „szomaszkák ugyan befogadták, de nem tett náluk fogadalmat, hanem rögtön az érsekségre emelkedett”.

A másik felfogás – egy másik kortárs forrás nyomán – azon alapszik, hogy Pázmány a prágai nunciaturán letette szomaszka fogadalmát, tehát végérvényesen és visszavonhatatlanul átlépett ebbe a rendbe. Az 1629. december 3-án kelt írás kiállítója Alessandro Vasoli uditore, a prágai pápai követség az idő tájt ideiglenes irányítója. Azt állítja, hogy Pázmány az ő kezébe tette le fogadalmát. Ennek alapján a szomaszka rend máig tagjai között tartja számon a magyar bíborost.

Elfogadottabbnak az előző verzió számít. A probléma kapcsán ugyanakkor számtalan tisztázatlan részlet merül fel. Nézzük ezeket sorjában.

A) Miért a szomaszka rend? Említése Klesl 1616. január 11-ei, Borghese bíboroshoz írt levelében tűnik fel először. Hogyan kerülnek a képbe ezek a szerzetesek, főként hogy Itáliát ekkor még egyáltalán nem hagyták el? És miért hajlandóak befogadni Pázmányt? A válasz egyszerű: a prágai nuncius, a Pázmány kinevezése mellett elkötelezett Placido de Mara éppen ekkoriban alapított a szomaszkáknak jól dotált kollégiumot dél-itáliai püspöki székhelyén, Melfiben. Innen jön tehát a kapcsolat. Nem utasíthatták vissza kérését. Kifejezetten olyan rend kellett, amelynek nincsen háza a közelben, hogy Pázmány jelöltideje jelképes lehessen éppen a nunciushoz az irányítása, előjárása alatt. Az elképzelés, hogy a jezsuita joghatóság megszűnése után a teljesen formálisnak tervezett szomaszka „noviciátust” Pázmány a pápa helyi képviselőjének felügyelete alatt töltsen, szintén Klesl január 11-ei levelében tűnik fel először. (Ez a LUKÁCS LÁSZLÓ által publikált levél hihetetlenül fontos, hiszen itt vázolódik először – bár helyenként alig felfejthető tömörségben – az alkalmazásra kerülő megoldás.)

B) Mikor lépett át Pázmány a szomaszkákhoz? Ezzel kapcsolatban dupla terminus mutatható ki a történések kettős, Prága–Róma helyszíne miatt.

a) Mihelyt megérkezett Prágába a korábbi, 1615. november 14-ei átlépési breve érvényének 1616. március 5-ei meghosszabbítása, a császári diplomácia elvárásaival összhangban Pázmányt De Mara nuncius 1616. március végén azon nyomban saját joghatósága alá vette. (A renden belüli személyeskedő támadások ekkor már elviselhetetlenek voltak. A nunciusi felügyelet alá vételt éppen Raphael Kobenznek a rágalmakban játszott szerepét pár hónappal később tisztázni igyekvő leveléből tudjuk, amit IVÁNYI BÉLA már 1943-ban közreadott.) Ez a *de facto* függetlenedés a jezsuita rendtől. A lépés – a turóci préposti kinevezés előkészítése mellett – elvileg már az új rendbe kerüléshez szükséges, pusztán formalitásként értelmezett, és a befogadó renddel vélhetően párhuzamosan „lepapírozandónak” tervezett – noviciátusi idő megkezdése lett volna. Megtételkor eredetileg ennek is szánhatták Prágában, és vélhetően az érseki kinevezés szeptember végi időzítése is ehhez a pontosan hat hónappal korábbi dátumhoz igazodott. Az első két pápai brevének a részletek megvalósításában viszonylag tágabb mozgásteret hagyó tartalma, kiváltképpen a záradékaikban található mentesítések ellenére a döntés ugyanakkor merész lépés volt a nuncius részéről. A brevék ugyanis kifejezetten előírták, hogy az átlépésnek a befogadó rend – az általános előírásokat implikáló – szabályai szerint kell végbe mennie.

E téren a Habsburg-diplomácia igyekezete ellenére nem történt változás. Az elsődlegesen a szomaszka rend statútumai miatt – amelyek tiltották negyven év feletti jelentkezők befogadását – kibocsátott újabb, immáron harmadik breve az előzőeknél pontosabban szabályozta a részleteket. Az 1616. április 21-én publikált iratban V. Pál, bár De Mara nuncius előjárását megerősítette, nem adott teljes körű felmentést a szerzetesrendi be/átlépésre, illetve a noviciátusra vonatkozó kánonjogi előírások betartása alól.

b) A *de iure translatio* Rómában már e breve tartalmának előzetes ismeretében ment végbe a császári diplomácia szervezésében, amely Pázmány nevében megkezdte az érvényes szabályozásnak megfelelő átlépési procedura lefolytatását. Pázmány az illetékes egyházi hatóságnál, a római vikariátuson *per procuratorem* április 9-én bejelentette átlépését a szomaszkákhoz. A képviselő (egy kúriai ügyvéd, Felice da Camerino) még a március 5-ei prorogatív brevére hivatkozott, és az átlépéshez szükséges erkölcsi bizonyítvány gyanánt az előírások szerint két tanúval tanúsíttatta Pázmány feddhetetlenségét. Az aktusról április 18-án közjegyzői okirat készült. E tanúsítvány, illetve a március 5-ei, valamint az ekkorra megjelent, de tartalma előzetes ismeretének köszönhetően már eddig is az események menetét megszabó április 21-ei breve alapján a szomaszkák római kollégiuma (San Biagio di Montecitorio) 1616. április 27-én fogadta tagjai közé Pázmányt. (A vonatkozó iratokat SÁVAI JÁNOS és LUKÁCS LÁSZLÓ úgy-ahogy publikálta, a megfelelő rekonstrukcióval és értelmezéssel azonban itt is adósak maradtak.)

A harmadik, leginkább részletes és konkrét pápai irat egyfelől megerősítette a korábbi két brevében foglaltakat (szokás szerint részben átírta azokat), másfelől megszabta: a római vikáriatusi eljárás nem mellőzhető el, Pázmány előjárója a nuncius legyen, ő határozza meg majd tartózkodási helyét és előtte kell fogadalmat tennie. A brevé további különlegessége: belépése pillanatától, ami 1616. április 27-én megtörtént, és ezzel *de iure* új rendje novicius-jelöltje lett, Váradszülötte nem tartozik a szomaszka rend előjáróinak joghatósága alá sem! V. Pál emellett a még nagyobb, teljes jogérvényesség biztosítására a szokásos formulák használatával *‘pro hac vice dumtaxat’* az összes esetlegesen még ellenkező pápai rendelkezésnek, rendi statútumnak, illetve bármilyen más előírásnak (*‘caeterisque contrariis quibuscumque’*) derogált egyházi hatalmával.

A szomaszka prokurátor generális április 29-én értesítette Pázmányt arról, hogy a császár kérésére és a pápa parancsára „habitusukba” fogadták, és hogy küldi neki a rendi ruhát, az instrukciót a noviciátus végzésére, a rendi szabályzatot, és az örökfogadalom szövegét, amit a pápai brevé előírása szerint a De Mara nuncius kezébe kell majd letennie.

Eddig a történeti adatok. Következzék most értékelésük. Kezdjük az utóbbi mozzanattal. Az a tény, hogy a noviciátus bizonyos formáságaitól eltekintve Pázmányt nem kötik a szomaszka rendi előírások, egyértelműen a brevé alapjául szolgáló kérvény azon kitételének feleltethető meg, hogy Pázmány a renden kívül elfogadhaszon egyházi javadalmakat. Arra pedig már, említettük, az 1615. november 14-ei brevé felhatalmazta, hogy a Jezus Társaság bárminemű joghatóságától másik rendbe való átlépése kezdetétől szabad legyen. Mi következik ebből? Nem csekély dolgok.

Egyfelől az, hogy a 1616. április 25-ei turóci préposti kinevezése, még inkább a javadalom birtokba vétele május folyamán kánonjogilag teljesen szabályos volt. Másfelől ugyanez mondható az 1616. szeptember 28-ai érseki kinevezésről is. Sőt a pápai Államtitkárság időközben több alkalommal erősen sürgette Pázmány mielőbbi érseki kinevezését, ráadásul számított is annak nyári bekövetkeztére. Pázmány ekkoriban valóban nem jezsuita. A szomaszka rend tagja. V. Pál kétszer is ilyennek címszi: 1616. október 22-én és november 10-én (utóbbi a közismert, protestáns származás alóli felmentése). Ne feledjük: a második és harmadik brevé rendelkezése szerint 1616. november 14-ig, az első brevé kiállításának évfordulójáig volt lehetősége az átlépés megtételére, a beöltözés és a noviciátus megkezdésére. Örök fogadalmat pedig a beöltözés és a noviciátus megkezdésétől számított 6 hónapon belül kellett tennie új rendjében.

Látjuk, az átlépés folyamatszerű: 1616. március 28. körül Prágában, illetve április 9–18–27-én Rómában. Sorukból először a római vikáriatusi eljárás lezárásának dátumát emeljük ki: ez az a jogérvényes dokumentum, ami Pázmány *transitusának* megtörténtét tanúsítja; a szomaszka befogadás ennek ratifikációja: tehát a „szomaszka” kezdetének mérvadó dátuma 1616. április 27. (az április 21-ei brevé még jezsuitának címszi!). Befejezésének kulcsdátuma az 1616. november 14-ei. Pázmány eddig semmiképpen sem jezsuita, hanem szomaszka novicius-jelölt. Helyzetének különlegessége abból adódik, hogy az átlépés mozzanata és a noviciátus tényleges megkezdése a Róma–Prága egymástól távoli kettős helyszín miatt kivételesen nem esik egybe. Noha a császári diplomácia által 1616. április 9-ig beadott kérvény a noviciátus kezdetét a nunciusi joghatóság alá helyezéstől – ami akkorra már megtörtént – kívánta számítani, ennek a pápa, ismételjük, nem adott helyt a részleteket, konkrétumokat szabályozó április 21-ei, harmadik brevében. Pázmány noviciátusa ugyan így is roppant formális lett volna, a beöltözés mozzanatát az egyházfő mégsem engedte elmellőzni. Szintén nem járult hozzá V. Pál ahhoz a kéréshez sem, hogy fogadalmát Pázmány a nuncius távolléte esetén Klesl bécsi püspök kezébe tehesse le. A kérvényből ugyan a brevébe ezt a passzust is átvezették, ám a brevé fogalmazványát átnéző és ellenjegyző (*‘Expediatur’*) Borghese-pápa saját kezűleg kihúzta. Pápai elismertségű rendről lévén szó, vélhetően nem akarta ezt a mozzanatot az Apostoli Szék kezéből kiengedni.

A pápai tollvonás nem várt és meghatározó fejleményekhez vezetett. De Mara nuncius ugyanis 1616. április 9-től nincs Prágában, Padova környéki fürdőkhöz kúraltatja magát, és eredeti szándékával ellentétben nem is tér többé vissza. Pázmány tehát egyszerűen nem tudja ki előtt letenni fogadalmát. Valójában ezért nem képes a római előírások szerint *ténylegesen megkezdni noviciátusát sem*, nem tud beöltözni sem, hiszen nincs ott az előjárója, aki előtt ezt szabályszerűen megtehetné. Az április 21-ei brevé, a szomaszka prokurátor levelei, instrukciója, a szomaszka – jezsuitához hasonló – habitus bizonyíthatóan június közepén érkeznek Prágába. Ridolfi császári ügyvivő, pápai kamarás hozza őket, Klesl bíborosi bírtumával együtt. Pázmány azonban egy-két nap múlva már útra kel felső-magyarországi küldetésére, augusztus első harmadától tartózkodik újra folyamatosan Prágában.

Erseki kinevezésének többszöri sürgetése 1616 nyarán Róma részéről, továbbá az a tény, hogy az „előjáróságot” és a professzió kivételének fakultását nem ruházták át a július derekán kinevezett új nunciusra, Visconti-Borromeóra, arra utal, hogy a pápa maga sem óhajtotta igazán a szomaszka örökfogadalom letételét. (Ne feledjük: a procedura

mögött egy protestáns gyökerű világi törvény áll.) Pázmány 1616. szeptember 28-ai érseki kinevezése (*designatio personae*), még inkább pedig 1616. november 14-ei konzisztórium prekonizációja (érsekségének első kánoni kihirdetése) után a fogadalomtétel tulajdonképpen aktualitását veszítette kánonjogi szempontból. Egy prekonizált apostol-utód a szerzetesinél tökéletesebb, azzal kompatibilis egyházi létforma várományosa, nem tehet már örökfogadalmat. És éppen a konzisztórium prekonizáció napján, 1616. november 14-én lejárt annak határideje, hogy megkezdhesse noviciátusát a szomaszskáknál. Pázmány ezen a napon megszűnt e rend tagja lenni. Következésképpen valóban jezsuita örökfogadalma maradt hatályban haláláig. Érsekségének 1616. november 28-ai második konzisztórium kihirdetése és elfogadása, majd ennek alapján 1617. március 12-ei prágai felszentelése nem érintették jezsuita szerzetesi fogadalmának érvényét, csupán úgymond – más, kortárs és későbbi jezsuita főpapokhoz hasonlóan – módosították azt.

Ha Pázmányt nem nevezik ki érseknek, nagyon nagy bajban lett volna, hiszen visszakérült volna jezsuita előjárói irányítása alá, akik erre az eshetőségre gondolva 1616 nyarán fontolóra vették kizárását a Társaságból. Vagy szökevénynek – *profuga* – számított volna, avagy újra kellett volna kezdeni az átlépési procedúrát, ami további elmélyült brévefilológiára adna lehetőséget. De ezek csupán elméleti megfontolások.

Mondjuk ki inkább áttekintésünk összegzését: Pázmány Prágában *de facto* 1616. március végétől az első két pápai bréve alapján, De Mara nunciának köszönhetően függetlenné vált a Jézus Társaságtól. Április 9-én Rómában *per procuratorem* hivatalosan kinyilvánította átlépési szándékát a szomaszskákhöz, amelyet a római vikariátuson egy újabb, folyamatban lévő, végül 1616. április 21-én publikált bréve tett végül lehetővé. Így kerülhetett sor április 25-én turóci préposti kinevezésére Prágában. *De iure* 1616. április 27-től 1616. november 14-ig a szomaszka rend tagja volt (novicius-jelölt), beöltöztetése és „noviciátusa”, valamint örökfogadalma kijelölt előjárója, a prágai nuncius eltávoztása, júniusi leváltása miatt nem volt végrehajtható; majd időközbeni uralkodói érseki kinevezése, illetve épp a november 14-ei határon végbemenő pápai prekonizációja mindezt szükségtelenné tette. Pázmány, ha sajátos körülmények között is, de egyházjogilag teljesen szabályosan lett esztergomi érsek. 1616. szeptember 28-ai uralkodói kinevezésének elfogadásakor a kánonokkal és lelkiismeretével összhangban járt el (az eddigi kurrens tézis szerint, jelenítenie kellett volna, hogy nem fogadhatja el kinevezését...). Mind ő, mind Klesl ezt a helyzetet azzal is megpróbálták plasztikusabbá tenni, hogy külön-külön levélben kérték a pápától: az előterjesztést a konzisztóriumban ne az illetékes bíboros (vice)protektor, hanem személyesen ő tegye meg. Erre V. Pál hajlandó is volt, és csak a késői percepciója akadályozta meg teljesítésében. Mindemellett királyi kinevezése a magyar törvényeknek is megfelelt, hiszen előléptetésekor Pázmány valóban nem számított a jezsuita rend tagjának.

V.

Pázmány szóbeli pápai diszpenzációja. A bréve-szövegek filológiai elemzése (újabb források mellett alapvetően ez szolgált az iménti narratíva alapjául), továbbá az előzmények (az ominózus 8. tc.) és a körülmények (a nuncius távoztása) ismeretében teljesen érthető, ha 1616 őszén többszöri levélváltásuk ellenére sem a Kúria, sem Pázmány nem feszegette a szomaszka örökfogadalom kérdését. Ezekkel a brévekben foglalt terminusokkal nyilván tisztában voltak a Szent Palotában – ott határozták meg őket –, és gondolhatjuk, Pázmány is alaposan elolvasta a pápai iratok szövegét.

Egy valaki firtatja csupán a kérdést, a pápai megerősítési eljárás római szakaszának bíboros protektori ügyintézője, Giacomo Olivieri lovag. (Talán még a császári ügyvivő egyik októberi audienciáján is előkerülhetett.) Olivieri 1616. október 29-ei jelentésben arról tudósít bennünket, hogy minapi audienciáján rákérdezett V. Pálnál, „*vajon nem lett volna-e szükség egy másik felmentésre is amiatt, hogy jezsuita volt [tudniillik Pázmány], mégbozzá ünnepélyes fogadalmas, utána pedig szomaszka szerzetesbe lépett, ahol viszont még nem tette le fogadalmát. Így felelt erre nekem [tudniillik V. Pál pápa]: «a mi engedélyünkkel jött e [mármint a jezsuitáktól], és nem alkalmas erről a dologról említést tenni, már ne bozzátok elő ezt a kérdést, nem alkalmas tárgyulni róla, elegendő lesz, hogy jöjjen el a szomaszskáktól anélkül, hogy másról szó esnék». Elképpem válaszoltam: «Minden rendben, Szentséges Atya, és az fog történni, amit parancsol, mivel áldásával minden dolog jól történik.»».*

Az elhangzottak megerősítik alapvetően bréveszöveg-filológiára és a szűkebb történeti kontextus sűrű szövettű felidézésére épülő fejtegetésünket: V. Pál sem látott semmi problémát a szomaszka örök fogadalom elmaradásában, illetve szavai gyakorlatilag megfeleltethetők annak a diszpenzációnak, amit már 1616. februárjában is kész volt megadni, hogy Pázmány jezsuitaként érsek lehessen, illetve annak a szóbeli pápai felmentésnek, amit Pázmány 1625. decemberében szeretett volna kapni – vagyis ez az iménti, 1616. október végi történet nem jutott a tudomására.

Tisztázatlan kérdés, hogy mindez miért csak 1625-ben kezdi el foglalkoztatni az esztergomi érseket? 1625. december 11-én Vitelleschi generálishoz írt, már idézett levelében kerül elő a kérdés. Valóban említ lelkiismereti aggályt

Pázmány, miszerint talán elmulasztott valamit érsekségre emelésekor. Ugyanakkor kilenc évig ez nem zavarta, és nyugodtan együtt élt volna vele? A kitétel egyfajta szófordulatnak tekinthető, a magyar hierarchia feje véleményünk szerint inkább előre tekint, mint vissza. A megoldást a levélírás dátuma adja: éppen III. Ferdinánd sikeres soproni megválasztása után vagyunk, a Titkos Tanácsban ezekben a napokban döntöttek Esterházy aranygyapjújáról, Pázmány bíborosi nominációjáról. Tudta, hogy bíborosi kinevezése esetén szerzetességének kérdése az érdeklődés homlokterébe fog kerülni Rómában. Az egyes rendek tudniillik gondosan számon tartották bíboros rendtagjaikat, számítva pártfogásukra. Megsejtette, hogy a szomaszkák elő fogják venni, és tulajdonképpen valamiféle igazolást akart arról, hogy nem lett tagjuk. Illetve így is jelezni kívánta kötődését a Társasághoz – talán azért, hogy segítség papai kinevezését a négy-öt Habsburg-jelölt közül. Igazolást ő nem kapott, a szomaszkák viszont igen. Az említett 1629. december 3-ai Vasoli-féle tanúsítványt ugyanis épp a bíborosi kinevezés miatt kérték, jöszerevel annak napján. Mint ahogy azonnal és több ízben is folyamodtak Pázmány támogatásáért rendalapítójuk kanonizálása érdekében. Az új egyházfejedelem elhárította közeledésüket. Augusto Oldoni elbeszélése szerint 1632-es római útján viszont szeretettel emlékezett meg arról, hogy a szomaszkák segítettek az érseki székbe jutásban. A „*Chierici Regolari Somaschi*” kongregációja mindmáig tagjai között tartja számon Magyarország primását. Most már biztosan tudjuk: ennek csupán annyi alapja van, hogy mintegy fél évig novícius-jelöltjük volt.

VI.

A színpalak mögé hatoló történeti rekonstrukciónak köszönhetően nagy valószínűséggel tisztázhatjuk a Pázmányt a Társaságon belül érő vádak keletkezési körülményeit, az idáig a háttér jótékony homályában meghúzódo főszereplőt is. Az azonosítás inkább módszerét tekintve érdekes, mintsem jelentősége miatt. A Pázmányt 1616. február 10-én feljelentő, öt szexuális kapcsolattal vádoló levelet a neves jezsuita rendtörténészek kompilációnak tartották és keletkezését Bécsbe helyezték. Gondos szövegfilológiával azonban kimutatható, hogy az irat Prágában keletkezett – Pázmány fő bécsi ellenlábasai ugyanakkor nyilván „képben voltak” –, és egy személy alkotása, aki három, Pázmánynak tulajdonított „szerelmes levelet” is hamisított. Az összes irat számos bennfentes információt, utalást, elszórást, érzelmi indulatot tartalmaz a közelebbi és távolabbi időkből. Ennek nyomán valószínűsíthető, hogy olyan rendtag írhatta (a címzettet Vitelleschi generálisban azonosíthatjuk), aki régóta ismerte Pázmányt, a bécsi rendházban is együtt lehetett vele, és a levél megírásakor pedig Prágában tartózkodott. A LUKÁCS LÁSZLÓNAK köszönhetően nyomtatásban hozzáférhető rendi katalógusokat felítve – aligha véletlenül – egyetlen egy olyan jezsuitát találunk, aki megfelel a kritériumoknak. A szász Georg Amende 1603–1606 között Grácban tanult teológiát, ahol Pázmány tanította őt, 1608–1612 között és 1615-ben a bécsi, 1616–1617-ben a prágai kollégium tagja volt. Ráadásul a politikától sem állt messze: 1608-tól egy év megszakítással ő az udvari prédikátor, mely beosztás meglehetősen szabadságot, befolyást és kiváló információszerzési lehetőséget, valamint intenzív politizálási hajlandóságot biztosított számára.

VII.

A Pázmány-elleni támadásnak volt egy, a feljelentésből kimaradt mozzanata. Eszerint Pázmánynak fiúgyereke született. A hír szintén Prágában kelt szárnyra 1616 elején (esetleges bécsi előzmények sem zárhatóak ki). Információink erről idáig Raphael Kobenzl – a nunciusi joghatóság alá kerülés kapcsán – már említett 1616. augusztusi leveléből volt. Ugyancsak ő hozza, hogy Pázmány a gyerekvád alól úgy tisztázta magát, hogy De Mara nuncius engedélyével egy „orvosokból, sebészekből” álló bizottsággal vizsgálta meg magát, akik írásbeli tanúsítványt adtak ártatlanságáról. Kobenzl tájékoztatása szerint – az egész gyerekvád az ő és a bécsi jezsuita kollégium nyakába varrni kívánó – Georg Teuffel szintén látta ezt az igazolást. Utóbbi Klesl bizalmi embere volt, és szereplése azt mutatja: az ügy nem maradt a prágai rendház és a pápai diplomácia berkein belül, hanem a császári udvarban is híre ment.

Nem tudunk róla, hogy azon túlmenően, miszerint IVÁNYI BÉLA publikálta páter Kobenzl levelét, a korábbi kutatás bármilyen módon is foglalkozott volna ezzel az esettel, illetve hogy magyar nyelven erről a vizsgálatról eddig szó esett volna. Vélhetően senki nem tekintette Kobenzl közlését hitelesnek, illetőleg sorai értelmezésével kapcsolatban is erős kételyek merülhettek fel. A tudósítás azonban korrelál a történeti valósággal. Az orvosi igazolást a Habsburg-diplomácia továbbította a Kúriába. Scipione Borghese, a pápai Államtitkárságot irányító bíboros nepos, főpenitenciárius 1616. április 9-ei jegyzéke szerint az igazolás – amelyet a prágai nunciátúrára küldött vissza – min-

den kétséget kizáróan bizonyítja Pázmány ártatlanságát úgy a gyerekvád, mind a szexuális viszony folytatása terén. Vétkeessége ugyanis *per il mancamento, d'egli ha'*, vagyis közelebről nem részletezett testi fogyatéka miatti kizárható.

A hitelességben nehezen megkérdőjelezhető történeti adat közlésén és a történeti narratívába illesztésén túl a magunk részéről csupán két szempontot látunk szükségesnek felvetni. Az egyik, hogy 1616-ban a pápai Államtitkárság ezzel kapcsolatban semmilyen utalást nem tett egy esetleges kánoni *impedimentum*ra. A másik, hogy az eddigi heroizált és mitizált – a magyar barokk próza atyját sejtetés-szerűen késő reneszánsz személyiséggel felruházó – képpel ellentétben azt kell diagnosztizálnunk, hogy Pázmány testileg nem volt teljesen egészséges. Sőt kortársai is tudomást szereztek fogyatékaikról, miután ezt becsülete védelme érdekében, a Jézus Társaságon belül keletkezett rágalmak cáfolatára fel is vállalta. A történelemben, a magyar irodalomtörténetben egyáltalán nem példa nélküli módon zsenije kibontakozásához erős kompenzációs folyamatok járulhattak hozzá. Habár a Pázmány lelki alkatáról, géniuszáról stb. szóló tanulmányokat alighanem újra kell majd értékelni, amit most megtudtunk, teljesítménye, nagysága, életműve értékét semmiben sem csökkenti. Sőt éppen ellenkezőleg a szenvedés misztériumába emeli személyét, munkásságát – amennyiben hozzá illően teológiai kontextusha helyezzük e kérdést.

VIII.

Pázmány primási kinevezése – a kora újkori magyar–szentszéki kapcsolatok átfogó kutatása oldaláról közelítő – történeti vizsgálatának legfontosabb interdiszciplináris vetületét elsősorban abban láthatjuk, hogy az elemzés során megvilágítottuk azokat a körülményeket, amelyek – „szürke eminenciás” volta ellenére is – az addig elsősorban író Pázmányt elsősorban politikussá, államférfivé s egyházfővé tették, és lezárták alkotói életpályájának meghatározó fejezetét. Az irodalomtörténeti hasznosítás mellett vizsgálódásunk során nem várt módon egy érdekes művészettörténeti eredménnyel is gazdagodhatunk.

Tulajdonképpen eddig is lehetett (volna) tudni Dobronoky György Pázmány halála utáni, épp az 1616. november 10-ei, a protestáns származás alól felmentő breve eredetijének hátoldalára írt lejegyzéséből, hogy „1633-ban” (valójában 1630 novemberében) Vitelleschi generális megkeresése nyomán Pázmány a következő nyilatkozatot tette ökolto: „sohasem volt szomaszka, sohasem öltötte magára öltözéküket, sohasem volt a novíciusuk egy pillanatig sem”. Nos, a részletes rekonstrukcióból láthattuk, hogy az első állítás részben hibádzik, Pázmány 1616. április 27. és november 14. között *de iure* e kongregáció tagjának („Petrus Pázmány C.R.S.”) számított, a másik kettő viszont teljesen helytálló. Nem volt novícius, csupán novícius-jelölt, és a beöltöztetésére nem került sor.

Mi a helyzet akkor Pázmány úgynevezett „szomaszka portréjával”? (2. sz. *portré*) A kérdés jelentőségét az adja, hogy első hiteles, egykorú ábrázolásának ez a festmény tekinthető. A korábban ismert jezsuita, szintén Pannonhalmán őrzött portré vélhetően később, róla készült másolat. (1. sz. *portré*) BUZÁSI ENIKŐ, az e téren leginkább szakavatott szakember állítja ezt. A „szomaszka-sejtés” publikálása szintén hozzá köthető. Alapja, hogy Pázmány a képen egy fehér *capucinum* ruhadarabot visel. Nyilvánvalóan nem jezsuita, sem nem érseki, bíborosi öltözk. Talán kizárásos alapon adódott a szomaszka értelmezés, amelynek forrása a pannonhalmi gyűjtemény kéziratos katalógusa.

Cáfolatára – amellet hogy tudjuk, beöltöztetése elmaradása miatt nem hordhatta 1616. júliusában Prágába vitt habitusukat – Ridolfi ügyvivő 1616. február 20-ai jelentését idézhetjük első helyen, miszerint a szomaszka szerzetesek öltözéke lényegében nem különbözik a jezsuitákétól. A GIANCARLO ROCCA által szerkesztett vonatkozó kurrens katalógus is kizárólag fekete, a jezsuitától szabászatában eltérő ruházatról ad leírást. Megkeresésünkre a rend központi levéltárosa, P. Maurizio Brioli sem tud a képen látható fehér ruhadarabról, s a rendi iratokban sincs semmi nyoma ilyennek, a novíciusokkal kapcsolatban sem.

Az ábrázolás tehát nyilvánvalóan nem lehet szomaszka. A korábbi életpálya felsorolásból viszont kimaradt még egy tisztesség, ami elvezet a megoldáshoz: a turóci prépostság. Turóc eredetileg premontrei alapítású volt, és a magyarországi premontreiek még a 18. században is hasonló szabású fehér *mozzetta*t hordtak, mint amilyen Pázmányon látható. Az érsekjelöltnek nyilván külsőleg is kifejezésre kellett juttatnia – például felső-magyarországi küldetése során, és főként a protestáns rendek előtt –, hogy nem jezsuita többé, amit ennél kézenfekvőbb módon aligha tehetett volna meg. A fehér *mozzetta* ugyanis egyszerre fejezett ki prelátusi és szerzetesi jelleget. A kép festése idején – amit 1616. április 25., turóci prépostsága kezdete és leginkább szeptember 28. közé tehetünk – Pázmány egyúttal valóban a szomaszka rend tagja volt *de iure*. A premontrei eredetű fehér *capucinum*os *mozzetta* alatt ugyanakkor szemmel láthatóan jezsuita kollárs habitust, illetve fején a jezsuitákéra emlékeztető birétumot visel.

IX.

Pázmány Péter érseki kinevezése a historiográfiában vagy töredékesen, kulcsfontosságú szereplők és információik mellőzésével, vagy szűk, rendtörténeti megközelítésben került tárgyalásra. Márpedig akár axiómaként is kezelhetjük, hogy előléptetése a benne szerepet játszó tényezők: a császári és a pápai udvar, a Jézus Társaság és a magyar rendek, illetve meghatározó irányítói, képviselőik és szereplőik különféle szintű érdekektől és ellentétektől átszőtt viszonyrendszerébe, tevékenységébe illeszkedik. Nyilvánvalóan nem elszigetelt, hanem interaktív módon. Ez az interakció számos esetben a forrásokban is tetten érhető, részben úgy, hogy Pázmány ügye rendre ugyanazon visszatérő problémákkal együtt szerepel.

A legfontosabb ilyen szereplő – a már említett pápai nuncius, Plácido de Mara mellett – Lodovico Ridolfi pápai kamarás, a római császári ügyvivő. Ő gyakorlatilag Pázmány római *alter ego*-ja 1615 tavaszától 1616 tavaszáig. A Habsburg-diplomáciát irányító Melchior Klesl utasításai szerint, illetve gyakran saját belátása szerint tárgyal a pápával audienciáin az érseki kinevezéssel és Pázmány személyével kapcsolatban felmerülő problémákról, ír kérvényeket a leendő főpap nevében, érdekében, intézi, szervezi a szerzetesi *translatio* jogi aktusait. A kora újkori diplomácia sajátos rendszerének köszönhetően függése kettős: egyszerre számít császári és pápai kliensnek. Szerepe 1616 nyarára megfordul: ekkor V. Pál küldötteként a prágai udvarban találjuk. Ridolfi személyes ismeretsége Pázmánnyal 1614/1615 teléről datálódik. Ügyvivői szolgálatai pápai, császári részről folyósítandó finanszírozásának ügye – ami a császári–pápai kapcsolatok forgalmában szép számmal előforduló kölcsönös gesztusok sorába illeszkedik – többször szerepel együtt Pázmány kinevezésével. A kölcsönhatás nyilvánvaló bizonyítéka, hogy 1615 novemberében Borghese bíboros támogatásával a betöltés előtt álló esztergomi érsekség jövedelmeiből kívánt magának járadékot szerezni.

A Pázmány kinevezését az Örök Városban intéző, befolyásoló Ridolfi II. Mátyáshoz írt, a kutatás által eddig nem hasznosított jelentései a történeti megismerhetőség elsőrendű forrásai. Ugyanez mondható el az őt 1616. májustól egy évig helyettesítő fivére, a később domonkos generális Niccolò Ridolfi *dispacci*-iról is. Rádadásul ő végezte Pázmány pápai bulláinak kiállításának ágensi feladatait is. A költségekről készített kimutatása a primási szék 1616. évi betöltése kapcsán tárja elénk szinte teljes egészében a korabeli bonyolult kúriai eljárásrendet, beleértve a pallium adományozását is. Hasonlóan mély bepillantást engednek az ügyintézésbe a Magyarország és az örökös tartományok protektorátusa részéről belefolyó Giacomo Olivieri jelentései, amelyeket heti gyakorisággal Franz von Dietrichstein bíboros protektornak küldött Olmützbe, Brünnebe. A részinformációk özönén túl ezen ágensi jelentések legértékesebb üzenete a mának a már idézett pápai szóbeli felmentés a szomszka szerzetesi örökfogadalom elmaradása miatt.

A Pázmány promóciójával közvetlenül kölcsönhatásba kerülő ügyek közül a Habsburg-képviselő finanszírozásánál jóval jelentősebb a bécsi egyetem és a jezsuita kollégium egyesítésének kérdése. A Társaság ebben éppen úgy szembehelyezkedett a császári és pápai akarattal, mint Pázmány kinevezése esetében (ami a katolikus magyar rendekkel is konfliktushelyzetet eredményezett a rend számára). A kérdés fontosságát részben az adja, hogy az e kérdésben keletkezett szép számú források teszik lehetővé – sokszor érintőleges említésekkel – a Pázmány körül zajló események megismerését. Magyarázatot kaphatunk arra is, hogy V. Pál miért nem volt kellő tekintettel a vele szembeszegülő Társaság ellenvetéseire, érdekeire. Még inkább meghatározó azonban ennek nyomán az a felismerés, hogy a Pázmány ki/átlépése, majd érseki kinevezése körül folytatott harc nem elszigetelt jelenség, hanem a Melchior Klesl és a Jézus Társaság között egyre mélyülő ellentétek sorába illeszkedik. Amikor tehát a jezsuiták Pázmányt támadják minden lehetséges eszközzel (például a császári udvar jezsuita hitszónoka...), és mind makacsabban kívánják eltávolítását Magyarországról, majd már rendjükből is, nem biztos, hogy ő az elsődleges célpont, hanem sokkal inkább mögötte álló patrónusa, a Tikos Tanács nagyhatalmú elnöke. Az ellentétnek ugyanakkor a bécsi egyetemi unió is csupán egyik szimptómája. A valós ok egyértelműen a kleseli politika természetrajzában keresendő.

X.

Szintén ehhez az okhoz, a kleseli hatalomgyakorlás módjaihoz fogunk eljutni, amikor befejezésül feltesszük a legfontosabb történeti kérdést, amely egész egyszerűen hangzik: vajon mik is lehettek az okai Pázmány érseki kinevezésének? Mi magyarázza a római és prágai udvar együttes, példátlan ragaszkodását személyéhez a nyilvánvaló problémák, jogi nehézségek, denunciációk ellenére??

Az eddigi kutatás, amennyiben reflektált a kérdésre, arról szólt, hogy Forgách jelölte őt utódának. Ennek azonban semmi nyoma nincsen a forrásokban. Sőt a bíboros előd a kilépési folyamat kezdetétől, 1615 tavaszától végig a

háttérbe húzódik, egyetlen egyszer sem exponálja magát gyóntatója mellett. Elképzelhető, hogy kerülni kívánta a konfliktust azzal a renddel, amelynek épp kollégiumot alapított Nagyszombatban (mely alapításban Pázmány is tevékeny volt, legalábbis 1614/1615 fordulóján). A kérdés megítélése még bonyolultabb, ha figyelembe vesszük a prímás és a bécsi püspök között meglévő feszültséget, és azt, hogy Pázmány már korábbi patrónusa életében, 1615 tavaszától Klesl támogatásával intézte kilépésének ügyét a Kúriában.

Az előléptetés okául Pázmány írói, térítői munkáját szokás előhozni. Kétségtől nem mellékes mozzanat. Úgy tűnik azonban, hogy ez – mint fentebb kimutattuk – leginkább a magyar katolikus rendek számára lehetett meghatározó szempont. Elgondolkodtató viszont, hogy még az ő, a prímási szék mielőbbi betöltését sürgető emlékiratukban is többségben vannak a politikai, vagy inkább politikai jellegű szempontok. A kúriai megnyilatkozásokban kifelé rendre az esztergomi főegyházmegye és a katolikus vallás érdekei szerepelnek, a belső diplomáciai levelezésben ugyanakkor már Magyarország szükségletei állanak az első helyen. A római Habsburg-ügynövő az átlépési eljárás során a római vikáriátus előtt kifejezetten arról beszélt, hogy az uralkodó kérésére a pápa „a Magyar Királyság legsürgősebb ügyei okán” adott a rendváltásra brévében engedélyt. Az 1620–1630-as években maga Vitelleschi generális szintén arra hivatkozva igyekezett gyengíteni Pázmány prelatúrájának precedens jellegét, hogy arra elsődlegesen a „Magyar Királyság üdvé” miatt volt szükség!

A korabeli epizkopátus elmélyültebb proszopográfiai elemzésével kimutatható, hogy a kora újkor folyamán az esztergomi szék betöltésében alkalmazott szempontoknak – a forrásokban rendre előtűnő érveléssel ellentétben – több főpap is megfelelt volna, leginkább a szóba is került, és Roberto Bellarmino által támogatott Telegdy János, a hitvitázó Telegdy Miklós unokaöccse. A magyar (egyház)történelemben azonban páratlan módon egy rendjén belül súlyos problémákkal küszködő jezsuita szerzetesből lett nem lebecsülendő egyház- és világi jogi nehézségek ellenére egy év leforgása alatt a magyar hierarchia irányítója, az ország első politikai rendjének, a *status ecclesiasticus*-nak vezetője, a nádor mellett a királyság legrangosabb főméltósága. A páratlan karrier mögött nem szokványos okot kell keresnünk. Ráadásul olyat, ami közös nevezőt képezett az előléptetésben kompetens prágai és pápai udvar számára. Ez nyilvánvalóan nem lehetett Pázmány magyar nyelvű hitvita-irodalmi és prédikációs munkássága, amely még az efféle dolgokra rendeltetése szerint fogékonyabb Jézus Társaság számára sem volt mérvadó. Különben nem kívánták volna őt éppen fő műve, a *Kalauz* 1613. évi megjelenése után alig egy esztendővel eltávolítani az országból. Ugyanakkor tételesen bizonyítható, hogy a magyar jezsuita neve Forgách halála után párhuzamosan vetődött fel úgy Plácido de Mara prágai nuncius, mint Melchior Klesl részéről. Utóbbiról, bár személye rendre előkerül a vonatkozó szakszövegekben, értékelés leginkább csak annyi hangzott el, FRANKÓI részéről, hogy „Pázmány kinevezése körül tevékeny volt”.

Ha megnézzük azokat a politikai ügyeket, amelyek az esztergomi érseki szék betöltésével párhuzamosan, sok esetben annak tárgyalásával együtt a korabeli Habsburg–pápai kapcsolatok ránk maradt diplomáciai forrásaiban előtűnnek, két fontos területre figyelhetünk fel. Az egyik az úgynevezett gradiscai háború. Az 1615–1617 között Velence és Ferdinánd gráci főherceg között, holland és spanyol közreműködéssel folyó lokális konfliktussal nyilvánvalóan semmiféle közvetlen kapcsolat nem volt. A háborúval kapcsolatos római, prágai tervezetek ugyanakkor megvilágítják előttünk a korábbi és kiváltképpen a későbbi években mélyebb és kölcsönös érdekazonosságot, ami épp a kinevezés körül folyó tárgyalások időszakában jellemezte a két európai nagyhatalom: a pápa és a császár viszonyát. Az egy évtizede Velencét kiközösítő és vele majdnem háborúba bonyolódó Borghese-pápa császári hadba lépést szeretett volna elérni a *Serenissima* megleckéztetésére. A Habsburg-diplomácia pedig azon ügyködött, hogy az Egyházi Állam lehetőleg nyílt fellépéssel – pénz- vagy egyenesen katonai segély formájában – sodródjon be a küzdelembe. 1615–1617 folyamán a mindinkább Itália felé forduló pápaság számára geopolitikai megfontolások alapján az elsőrendű külpolitikai partner a császár volt. Pontosan úgy, ahogy egy jó évtized múltán a mantovai háború kapcsán már Franciaország.

A másik, a forrásokban rendre előkerülő kérdés, a Habsburg-utódlásé már jóval összetettebb, és sokkal jelentősebb. Olyannyira, hogy a pápai Államtitkárságot felügyelő Scipione Borghese bíboros nepos szerint aktuálisan az egész kereszténység legfontosabb ügyének számított, amit aligha tarthatunk túlzásnak. A korosodó II. Mátyásnak ugyanis éppúgy nem volt utóda, mint bátyjának, Rudolfnak, ami pedig a még csak nem is egy évtizeddel korábban kitört *Bruderzwist*-nél is súlyosabb következményekkel fenyegetett. A már a „testvérviszályban” is aktív közvetítő szerepet vállaló pápai diplomácia 1615-től kiemelt stratégiai célnak tekintette, hogy a trónöröklés még az uralkodó életében megtörténjék, mégpedig az intranzigens katolikus Ferdinánd gráci főherceg javára. E cél elérését több tényező is nehezítette. Először is az, hogy a dinasztia spanyol ága rokonsági fokon megalapozottabb utódlási igénnyel

léphetett fel. Madriddal tehát külön meg kellett egyezni. Emellett Ferdinánd mellett felvetődött az uralkodó fivére, Miksa tiroli főherceg neve is, leginkább római királyként. A birodalmi választók e törekvése nemcsak a Habsburgok, hanem országaik megosztását, végső soron a dinasztia hatalomkoncentrációjának és ezzel túlélési esélyeinek jelentős csökkenését eredményezte volna.

A legkomolyabb problémát a Habsburg-utódlás rendezésében a császári főminiszter, Klesl politikája jelentette. A bécsi püspök világosan érzékelte a konfesszionális feszültségnek a Katolikus Liga és a Protestáns Unió megalakulása által jelzett fokozódását. II. Mátyás uralmi rendszerét – aligha elválaszthatóan az uralomra jutásban 1608 során kapott támogatásuktól – a protestánsokkal történő folyamatos egyeztetésekre építette. Az 1612-ben sikeres császárválasztáshoz vezető *Ausgleich* avagy *Composition* politikája egy különleges egyensúly-helyzetre épült, amit fenn kívánt tartani. Ez a politika az 1616 áprilisában a bíborosi méltóságra emelt Kleslt mindinkább szembeállította a katolikus Tirolt maga mögött tudó Miksa főherceggel, a Stájerországot erőiesen és sikeresen katolizáló Ferdinánddal, illetve az ő – egykori ingolstadti diákjuk – módszereivel és személyével feltétel nélkül azonosuló Jézus Társasággal.

A klesli *Composition* politikája az utódlás viszonylatában megoldhatatlan dilemma elé került. A teljes körű meg egyezés a protestánsokkal – ami Klesl számára is garanciát jelenthetett volna – még a spanyoloknál, Miksánál némileg kevésbé radikális Ferdinánd személyében is kivitelezhetetlen volt. Ferdinánd örökössé nyilvánítása pedig nem jelentett volna mást, mint azt, hogy a bíboros a hatalmat önként és előre átadja a reá mind ellenségesebben tekintő főhercegnek és körének. A főminiszter a Kúria minden – 1616 nyarától már heti gyakoriságú – ráhatása ellenére az időhúzásra játszott. A spanyolokkal történő megállapodás hátráltatásával igyekezett a meglévő erőviszonyokat fenntartani, egyúttal pedig pozícióit úgy megerősíteni, hogy a hatalomátadás módját, ütemezését ő maga határozhassa meg, tolhassa ki a legutolsó pillanatig (vagy talán még azután, tudniillik Mátyás halála utánra), és politikai, kormányzati befolyását, ha áttételesen is, de a későbbiekben is megtarthassa.

Ebben az európai politikai helyzetben és klesli koncepcióban jutott meghatározó szerep annak a Pázmánynak, akinek politikai nézetei – BENDA KÁLMÁN elemzéséből ismerjük őket – közel álltak a bécsi püspökhöz. A bíboros főminiszter joggal vélhette, hogy Pázmány érseki kineveztetésével Magyarország egyik fontos irányítója vele egy irányban fog politizálni. Sőt tekintve az előzményeket, a kinevezésében játszott saját szerepét, az új magyar rendi vezető feltétlen lojalitásában is biztos lehetett. Sokkal inkább, mint bármelyik más magyar preláthusban, illetve az előd Forgách Ferencben, akivel Klesl viszonya sohasem volt felhőtlen (Mátyásé nemkülönben), és akinek váratlan halála nagyon kapóra jött a politikai hátszínét módszeresen erősíteni kívánó császári főminiszternek. (De Mara nuncius 1616. október 25-ei jelentésében felveti a mérgezés gyanúját. Amennyiben egy modern autopszia és laboratóriumi vizsgálat igazolná ezt, jelentőségét felesleges taglalni.)

A WOLFGANG REINHARDT névvel fémjelzett kora újkori mikropolitikai kutatások egyik fő megállapítása, hogy a korabeli politikai kinevezések döntő mozzanata elsődlegesen a lojalitás biztosítása, és minden ilyen aktus kizárólag a patrónus–kliens szisztéma (magyar változata a familiáris-rendszer) összefüggésében értelmezhető és értelmezendő. Ebben a megközelítésben kijelenthetjük, hogy Pázmány a Habsburg-döntéshozatalt aktuálisan kézben tartó császári főminiszter, Melchior Klesl klienseként került az esztergomi érseki székbe. Primátusa a bécsi Kärtner Strasse-i pékmester fiából szintén hihetetlen magasságra jutó főpap-politikus érdeme.

Pázmány másodlagos kötődését tekintve egyúttal a Borghese-pápa kreatúrájának tekinthető. Nem csupán arról volt szó, hogy a Habsburg-szentszéki érdekazonosság, kiváló diplomáciai viszony, a császári főminisztert minden kisebb-nagyobb ügyben megnyerni és politikájában befolyásolni akaró pápa a Pázmánynak adott – méltán különlegesnek mondható – kedvezményeket pusztán Klesl többszöri és sürgető fellépése nyomán engedélyezte volna. Az Olivieri által megörökített pápai szavak, miszerint *‘certo anco amiamo il padre Pasmány’*, azaz „bizony szeretjük páter Pázmányt is”, nem az általános szeretetparancs jegyében fogantak, hanem egy korabeli speciális terminusnak tekinthető, miszerint az új érsek a pápai klientúrához is sorolható. Egyszerűbben – és nem a kora újkor ceremoniósan cizellált társadalmi rendszerének megértéséhez, megvilágításához szükséges fogalmat használva – úgy fogalmazhatnánk, Pázmány bizonyos szempontból teljesen és feltétlenül bírta az egyházfő bizalmát. Ne feledjük, érsekségének ideája párhuzamosan a pápai nunciusnál is felvetődött, maga Klesl pedig a Pázmány mielőbbi kinevezésére irányuló, az 1616. április 21-ei bréve kiállítása utáni kúriai sürgetéseket felhasználva – persze nem kis túlzással – arról írt és közölte a császári ügyvivő audienciáján: az érseki kinevezésre V. Pál kedvéért került sor.

Ennek a pápai bizalomnak az alapját – Placido de Mara nuncius kedvező jelentései sorozata mellett, sőt inkább előtt – semmi másban nem találhatjuk meg, mint abban a személyes benyomásban, amit a magyar jezsuita az egyház-

főre az 1615. január 5-ei audiencián tett. Itt Pázmány nemcsak a nagyszombati kollégium alapításáról, Magyarország vallási és valláspolitikai viszonyairól szólt a pápának. Az Államtitkárság 1615. január 10-ei jegyzéke arról tudósít bennünket, hogy kezdeményező módon Pázmány maga hozta elő, hogy a Szentszékek különös figyelmet kellene fordítania a magyar és a cseh trón, valamint a császári méltóság öröklésének biztosítására. Az általa elmondottakat részletesen annak ellenére sem ismerjük, hogy V. Pál kérésére január 11-én írásban is benyújtotta helyzetelemzését. Abban azonban biztosak lehetünk, a továbbiakban Pázmányra úgy tekintettek a Kúriában, mint akire a szentszéki diplomácia számíthat „az egész kereszténység legfontosabb ügyének” kedvező végkimenetelében. Akár Klesre gyakorolt befolyásán keresztül, akár közvetlenül is, mint a magyar korona biztosításának kulcsszereplője a rendi választás menetében.

Míg a pápai döntéshozatalban csupán kitapogatható Pázmány preferálásának *ratio ultima*, Klesl esetében ez még nyilvánvalóbb. Több forrásból is nyilvánvaló, hogy Pázmány részese volt az utódlás körüli udvari harcoknak. Patrónusa vélhetően a mind elégedetlenebb főhercegek megtevesztésére 1616. augusztus végén őt küldi Dietrichstein bíborshoz, hogy közölje vele: lemond javára a hatalom gyakorlásáról. Ezt persze senki sem hitte el neki. 1616. október 24-én Klesl – mondván, senki másban nem bízhat – Pázmánnyal íratja meg azt a levelét, amelyben közli a pápai Államtitkársággal: az uralkodó Bécsbe szándékozik menni az utódlás rendezésének elviselhetetlen halogatása miatt már-már lázadó Miksa főherceg megrendszabályozására. Az Ausztriát kormányzó és a bécsi Udvari Kamarát ellenőrző Miksa főherceg 1616 novemberében nem is volt hajlandó átadni Pázmánynak a primási birtokokat, csak aztán, hogy személyesen magához rendelte Bécsbe, aminek az új érsek tüstént eleget is tett.

Pázmány harmadik, ugyanakkor legfontosabb, nem választott és nem is elnyert, hanem természetes klientúrája, amit alattvalói lojalitásnak nevezhetünk, mindenekelőtt ahhoz a dinasztiához kötötte, amelyet egész élete folyamán országa és vallása fő védelmezőjének, garanciájának tartott. Ezt a lojalitást mélyítették, perszonalizálták a hosszú gráci évek a trónöröklésre legesélyesebb Ferdinánd főherceg irányában. A leendő II. Ferdinánd az érseki kinevezéskor írt gratulációjában oda nem illő módon hangoztatta elkötelezettségét a Jézus Társaság irányában, ami talán egyfajta subztilis figyelmeztetés is lehetett az új primás számára: a renden belüli hányattatásai ellenére sem feledheti kötelességét a Társaság és az azt patronáló dinasztia irányában.

A források töredékessége miatt rekonstruálhatatlan, hogy Pázmány érseksége első másfél évében hogyan kezelte nap mint nap azt a bonyolult viszony- és feltételrendszert, melynek mentén kinevezése végbement. A „főhercegek (és a Társaság) *ux*. Klesl” mind élesebbé váló – és folyamatos pápai mediációtól kísért – politikai harc a spanyol diplomácia támogatásával az előbbi fél javára kezdett eldőlni. Miksa és Ferdinánd 1617 márciusában megegyezett az e célból küldött rendkívüli spanyol követtel. Őiate grófja a róla elnevezett – mind Klesl, mind mások előtt hosszú évekig titokban maradt – szerződésben (*Pactum de Successione Regnorum Hungariae et Bohemiae*) elszázi és észak-italiai kompenzációkért lemondott Ferdinánd javára a spanyol ág trónigényéről. A bíboros főminiszter ezután egyre inkább elvesztette az irányítást az események felett. Ferdinánd júniusban cseh király lett, és ősszel megkezdődtek a magyar királyválasztás előkészületei.

A halogatáson szinte már mániákusan ügyködő Klesl egyetlen egy érveléssel tudta és kívánta hitelesíteni politikáját Ferdinánd előtt. 1618. február 2-án a szokásos terjedős stílusában, ám egyértelműen közölte vele: nem törődve a támadásokkal Pázmányt éppen a magyarországi Habsburg-utódlás biztosítása, jelesül az ő trónra lépésének végett nevezte ki korábban érsekké, akinek jó szolgálatai most messzemenően igazolják ezt a döntést! Noha a bíboros rendszerint bátran élt a politikai disszimuláció eszközeivel, e közlést korábbi megfigyeléseink összefüggésében teljesen hitelesnek fogadhatjuk el. A színlelés itt abban jelentkezik, hogy két nappal később ugyanakkor szemlátomást türelmével veszve ingerülten utasította a primást: ne merészeljen a továbbiakban a megkérdése nélkül lépéseket tenni a királyválasztó diéta érdekében.

Nehéz eldönteni, hogy mit tekintünk inkább zseniálisnak Pázmány részéről? Azt, ahogy a protestáns többségű országgyűléssel – a hozzá 1618. február 1-jén, most már tudjuk, milyen előzmények után intézett buzdító pápai breve szellemében – el tudta érni, fogadtatni a katolikus gráci főherceg megválasztását, akit július 1-jén Pozsonyban meg is koronázott. Vagy inkább azt, hogy a Habsburg-ház magyar trónöröklését úgy volt képes véghezvinni, hogy közben nem került sor kenyértörésre közte és karrierjét előmozdító patrónusa között. Klesznek egészen annak bukásáig bizalmasa maradt, ugyanakkor a letartóztatás és a bíboros ellen indított per a sikeres királyválasztás után egy pillanatra sem ingatták meg pozíciót a bécsi udvarban. Sőt ő lehetett az első és talán az egyetlen, aki az osztrák kardinálist angyalvárbeli kiszabadulása után 1622 decemberében azonnal megkereste levelével, így téve tanúságot a politikai mellett kivételes emberi kvalitásairól is.

Már-már érthetetlen, hogy FRANKÓI VILMOS, aki a Pázmány kinevezését követő időszakban oly részletesen és élvezetesen mutatja be szerepét a királyválasztásban 1617–1618 során, és hangsúlyozza jelentőségét, még utalást sem tesz arra, hogy ennek valami kapcsolata lenne az előző év különleges („csudálatos” – írta Thurzó nádor prágai ágense) és máshogyan kellően megmagyarázhatatlan történéssel: érseki előléptetésével. A Pázmánnyal foglalkozó többi neves szerző is kivétel nélkül leírja, hosszabban-rövidebben, hogy prímásként Pázmány első kiemelkedő feladata a királyválasztás lebonyolítása volt. A két mozzanat között viszont ők sem keresnek összefüggést, még halvány utalás szintjén sem.

A mi vizsgálatunk legfontosabb tézise ugyanakkor így hangzik: Pázmány Péter nem csupán a magyarországi Habsburg-berendezkedés évszázadokra kiható konszolidációjának meghatározó támasza volt, ahogy SZEKFI GYULA írja, hanem már kinevezése is ezzel összefüggésben, ennek érdekében került sor a harmincéves háború (1618–1648) előestéjén. Konkrétan a Habsburg-utódlás rendezésével kapcsolatosan, amely a császári és pápai politika kivételes – a kétpólusú kinevezés összhangját megteremtő – egymásra utaltságát eredményezte, és amelynek megoldási hiányosságai közvetlenül a utolsó nagy európai vallásháború kirobbanásához vezettek.

Furcsa paradoxon, hogy az a II. Ferdinánd, aki a legfőbb haszonélvezője lett Pázmány érsekségének, szoros jezsuita kötődései miatt soha nem ültette volna Várad szülőitét a prímási székbe. „Kitalálását” fő ellenlábasának, Melchior Kleslnak köszönhetette, akinek kézjegyet, sajátos politizálási stílusát a fordultatos történet szinte összes részlete magán hordozza. A magyar szerzetest elsősorban személyes politikai érdekeiből felkaroló, európai dimenziókban gondolkodó Klesl leginkább maradandó hatású tette pedig pályafutása során alighanem nem volt más, mint hogy a magyar történelem: úgy művelődés- és politika-, mint egyháztörténeti vonatkozásban egyik legkiemelkedőbb alakját a Borghese-pápa V. Pál tevételes közreműködésével történelmi helyzetbe hozta. Színes mikropolitikai láncolatok változataiból álló hatalomgyakorlása eme makropolitikai következményét azonban az utókorral ellentétben maga nyilván sosem ismerte fel.

PUBLIKÁCIÓK

A) AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT NÉHÁNY FONTOSABB KÖZLEMÉNY

1. Lippay György *egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, Levéltári Közlemények 73 (2002) 199–241.
2. Un «residente d'Ungheria» a Roma nel Seicento. (C.H. Motmann *uditore di Rota, agente del cardinale Pázmány*), Nova Corvina. Rivista di Italianistica 13 (2002) 8–21.
3. Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d'Ungheria”. (A római magyar agenzia történetéhez), Hadtörténelmi Közlemények 116 (2003) 535–581.
4. *Prolegomena zur Frage des Kronkardinalats*, Archivum Historiae Pontificiae 41 (2003) 51–71.
5. *Due relazioni di Gaspare Mattei nunzio apostolico a Vienna dello stato «delle cose» e di religione nel regno d'Ungheria (1639)*, Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae XI (Studi e testi 423), Città del Vaticano 2004, 671–690.
6. *A katolikus felekezetszervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század) (Historia Litteraria 18, szerk. Szabó András), Budapest 2005, 123–138.
7. *I vescovi ungheresi e Santa Sede nel Seicento (Problemi e svolte decisive)*, Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma 1998–2002 (a cura di Gy. Komlóssy–L. Csorba), Roma–Budapest 2005, 138–161.
8. *Riforma, Liturgia, Canonizzazione nell'età della confessionalizzazione (La Congregazione dei Riti e il Cattolicesimo in Ungheria 1588–1689)*, Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II, Città del Vaticano 2007, 463–485.

9. „Ellenreformációs haditerv” 1606-ból, Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban (szerk.: G. Etényi Nóra– Horn Ildikó), Budapest 2008, 73–91.
10. *A prágai nunciatúra tervezetei a trienti katolicizmus magyarországi terjesztésére a 16–17. század fordulóján*, Századok 144 (2010) 1165–1181.
11. *L’Ungheria e il Papato tra riforma Tirdentina e guerre Turche (1600–1700)*, Gli archivi della Santa Sede e il regno d’Ungheria (secc. 15–20) (CVH I/4; a cura di Gaetano Platania–Matteo Sanfilippo–Péter Tusor), Budapest–Roma 2008, 51–88.
12. *Le origini della bolla „Sancta Synodus Tridentina”. (I cardinali degli Asburgo e papa Urbano VIII, 1632–1634)*, J. Martínez Millán–R. González Cuerva (coords.), La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio (Colección „La Corte en Europa” Temas 5), Madrid 2011, 205–227.
13. *Lukács József elfelejtett okmánytára a Camera Apostolica magyarországi forrásairól*, Egyháztörténeti Szemle 13 (2012) 1, 67–79.
14. *XI. Ince pápa és Magyarország*, Vigilia 77 (2012/8) 580–586.
15. *The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th centuries. To the history of the Hungarian Royal Patonage and Supremacy* (CVH II/4), Budapest–Rome 2012.

B) AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁNAK ELŐPUBLKÁCIÓI

1. *Pázmány Péter processus inquisitionis az Aldobrandini bercegek frascati levéltárában*, Egyháztörténeti Szemle 4 (2003) 1, 3–21.
2. *Pázmány, a jezsuita érsek*, Jubileumi évkönyv Pázmány Péter egyetemalapításának 375. évfordulója tiszteletére (szerk. Maczák Ibolya), Budapest–Esztergom–Piliscsaba 2010, 158–163.
3. *Pázmány és Klesl levélváltása 1626/1627 fordulóján (Forrásközlés a firenzei Magalotti-levéltárból)*, Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok) (CVH I/8; szerk. Tusor Péter), Budapest–Róma 2012, 119–135.
4. *A jezsuita Pázmány szomaszka szerzetessége – Miért?*, Maróth Miklós Emlékkönyv, Budapest 2013, s.a.
5. *Ki lehetett Pázmány jezsuita feljelentője?*, Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére, Piliscsaba 2013, s.a.
6. *Pázmány pápai bullái és palliuma (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)*, Tanulmányok Bak Borbála tiszteletére, Budapest 2013, s.a.
7. *Pázmány szomaszka portréja?*, Művészettörténeti Értesítő 62 (2013) s.a.
8. *Why did Pázmány of the Jesuit order become a Somascan?*, More modoque. Studies in Honour of Professor Miklós Maróth, Budapest 2013, under press.

dc_636_12

1. *portré*

2. *portré*